

Metodologie lingvistiky: základy a poznámky (hnd) FČ

1 Úvod: Věda a její pojmosloví

Atributy vědy:

- racionální, empirické poznávání reality
- poznání spolehlivé a ověřitelné, možnosti predikce
- orientace na abstraktní struktury a vztahy, objekty a procesy
- jednotlivé vědy jsou charakterizované předmětem a metodou
- metody často vázané na rysy předmětu

2 Obecné principy vědy

Věda: *Problém/y* a řešení, výzkum

Data → problém → hypotéza → teorie

Empirie a analýza/syntéza, dedukce/ indukce, generalizace, analogie/anomálie

Teorie a *hypotéza*: nerozpornost /konzistentnost, ekonomičnost, ověřitelnost, popř. vyčerpávající povaha

Occamova břitva: redukce teorie na nejmenší množství pojmů

Hypotéza (podmíněné vysvětlí faktů/ů, vztahující se obv. k nevysvětlěným faktům)

Hypoteticko-deduktivní metoda, založená na centrální hypotéze, je základem vědy a výzkumu

Aspekty teorie: explanace, predikce, testovatelnost, má systematizovat vědění/poznání, musí být obecnější než fakta

Explanací síla teorie je různá míra její schopnosti podat vědecké vysvětlení

Explanace: -A-explanandum vs B-explanans, resp. A-explicandum vs B-explicans,
tj. co se má vysvětlit (A) a čím se to vysvětluje (B).

Typy explanace: deduktivní, probabilitní, funkční, genealogická

Základní požadavek: pevná a jednoznačná terminologie

Teorie:

Takový celek, vnitřně nerozporný soubor tvrzení, který vyplývá z organizace, uspořádání částí či podcelků, systém otevřený a zavřený, dává se do vztahu k hierarchii.

Mezi *schopnosti teorie* mj. patří: explanace
predikce
testovatelnost, verifikovatelnost

Struktura: obv. jen soubor vztahů, vzájemných souvislostí mezi prvky s určitou funkcí (účelem) n. určitý způsob organizace prvků v celek, a to obv. mj. vždy jen mezi malým výběrem prvků ze systému

Definice: jedna z hl. částí základů teorie, definicí striktně není jen identifikace a výčet či kvantifikace, definovatelnost je podmíněná kontextem
Různé typy definice, eg. stipulativní-deskriptivní, extenzionální-intenzionální, operační aj.)

Analogie:

-Dnes však je to princip sledovaný i synchronně všude ve funkci a stavbě (tj. v *langue* i *parole*) (opak: anomálie, nepravidelnosti) i při jejich analýze.

Ve skutečnosti lze místo o užití analogie mluvit spíše jen prostě o hledání nejpravidelnějšího způsobu přiřazení určité společné vlastnosti prvkům aj.,

Porušením analogie, tj. vznikem a existencí anomální formy, může vývojově vzniknout napětí z nesouměrnosti více forem, které může být vyrovnávané procesem kompenzace tím, že se vytvoří či modifikují i další formy třídy. To má své důsledky pro jejich třídění i povahu samotné třídy.

Obecně je třeba analogii vidět v základu každého jazykového pravidla, včetně transformačně-generativního. Výsledek zkoumání analogie vede ke zkoumání vztahů mezi rezultáty, entitami aj, zvl. vztahů příčinných

Kauzalita a její podmínky v explanaci a predikci:

- a- podmínka postačující: když A, tak i B (A stačí),
 - b- podmínka nutná: když A, tak i B (A je nutné),
 - c- podmínka postačitelá a nutná: A tehdy a jen tehdy, když B (A je postačitelá a nutné)
- Inference je jeden z druhů empirické generalizace

Intenze a extenze pojmu

Empirický cyklus ve vědě:

- 1-observace/pozorování faktů (a tvorba hypotéz): validita a reliabilita (platnost vůči cíli vs spolehlivost)
- 2-indukce (formulace hypotéz)
- 3-dedukce (z nich odvození ověřitelných předpovědí)
- 4-verifikace, ověřování předpovědí
- 5-evaluace, vyhodnocení výsledků ověřování

Klasifikace obecná: jednoduché rozdělení n. uspořádání n. systematická klasifikace (jevy se podle svých vlastností řadí do tříd a hierarchie), známá zvl. taxonomická klasifikace z přírodních věd (C. Linné):

Říše (*Regnum*) → Kmen (*Phylum*) → Oddělení (*Divisio*) →
Třída (*Classis*) → Řád (*Ordo*) → Čeleď (*Familia*) →
Rod (*Genus*) → Druh (*Species*), popř. další subspecifikace →
Poddruh (*Subspecies*) → Odrůda/varieta (*Varietas*) → Pododrůda (*Subvarietas*) →
Forma (*Forma*).

Vlastnosti **hierarchie**: asymetrie, reflexivnost, tranzitivnost a mezi úrovněmi (hierarchickými třídami) jsou, s výjimkou nejnižší, vždy vztahy povahy jedno-mnohoznačné. Venn-Eulerovy diagramy. Často nejednoznačné, existují vzájemné průniky:

- 1- X je částí průniku A a B a je zčásti i částí B
- 2- X je částí průniku A a B a je i plně částí A
- 3- X je pouze částí průniku A a B
- 4- X zahrnuje průnik A a B, ale také další částí A a B
- 5- X zahrnuje zčásti průnik A a B, zčásti i další částí A a B a zčásti je taky samostatný (tj. není částí A a B)

3 Lingvistická metodologie obecně

Lingvistika

Sociální věda, faktuální disciplína usilující o větší formální povahu, (ale jen lingv. deskriptivní), obecně je deduktivně-empirická, hl. složkou je analýza dat, nejnověji zvl. dat velkých, vyvozování závěrů-inference, opřené zvl. o srovnání ne/shodného, posouzení rozsahu platnosti a generalizaci důsledku, i. je hl. cestou k explanaci/explicaci

Lingvistická východiska

Systém vs proces

- Jazyk a nejazyk, kód (*systém*)
- Jazyk a metajazyk, umělý a přirozený
- Forma a význam, funkce, langue-parole (systém vs text a úzus, emický-etický)

Procesuálně, psycholingvisticky:

- Pojmenování - usouvztažnění Mathesius:
funkce pojmenovací a usouvztažňující/strukturní
- Motivace významové ve stupních: *pojmenování* popisné vs značkové

Cíl analýzy jazyka

Identifikace jevů/forem a pravidel popř. zákonitostí, ev. i predikce, též kombinatorická schémata

Analýza: rozklad na složky ale naopak i zařazení do vyšší třídy/skupiny,

zvl. typologické - příbuznost genetická/typologická, rodiny

Problém identity a nalezení opakujícího se téhož, eg. nepravidelný morphem. šev *rus-ky'*

Funkce: souvislosti s jinými částmi:

-3 roviny: dolů, nahoru a horizontálně, *matka-mat-ka, mōth-er, sta mod-ōr, l. māt-er*, ale i *metro, materie*, i. nedoložené

-*Analogie a anomálie*, největší anomálie je v IF, specificky inkompatibilita a nekompozičnost

analogie a anomálie též

-*Dedukce- indukce*: problémy generalizace

-Indukce: partikulární/zvláštní → obecné/zákonité, zobecnění (:generalizace)

Dedukce: (obecné, pravidlo) → partikulární, jednotlivost (:vyvození)

Indukcionismus, založený jen na hromadění fakt bez představy celku, je oproti opačnému převažujícímu dedukcionismu v zásadě menšinový, hypotéza deduktivního základu věd

Synchronie vs diachronie

-*Typy lingvistické/typy jazyků*:

aglutinace, analytické/izolační, flexe, polysyntéza, introflexe

-Jednotky a roviny:

akust. hláska/písmeno: fonologie, fonetika, diftong, přízvuk, intonace, tóny

slabika, morfém a typy: morfologie vokálová harmonie

slovo, lexém, kořen: lexikon, lexikologie, pojmenování/nominace

věta: syntax

Diachronie: dtto ale v pohybu

-Etymologie, lidová e.

-*Vývoj*: prajazyk a rekonstrukce, zákony, ekonomie jazyková

-Diachronie synchronie

-Fysei-thesei

Analogie vs anomálie, největší anomálie je v IF

Zvl. hláskové posouvání, kontrakce, kontaminace, metateze, přejímání, vyrovnání, krácení, asimilace, disimilace, (obv. nežádoucí) kontaminace, aferéze

haplogogie, krácení, přechod do jiného paradigmatu (úměra)

Synchronie

-Komutační test záměny, důležitost pozice a sousedství ??

-Paradigma - syntagma

-Význam, sémantika, ale funkce?

-Rekce, řízení aj., shoda

-Závislosti, nejen kongruence (mj. Hjelmslev)

-Variace, varieta, varianta

-Jazyková stavba (systém): co je konstantní, tj. prvky (konečný počet), jejich poměr a pravidla jejich kombinace

-Jazyk a text, langue a parole

Struktura

Text je sřetěžení formálních kombinatorických struktur do většího celku. Text smysluplný mívá svou strukturu. Text mluvený má zvl. na úrovni věty svou prozodii, intonaci.

Struktura je syntagmatický řetěz, část textu/parole. Je tedy dána různými kombinacemi prvků různého druhu, popř. i řádu (např. slova a klauze), ne však libovolně. Omezení tvorby kombinací (minimální strukturou je už binární syntagma) je dáno *kompatibilitou* sémantiky a funkce prvků (včetně valence). Systémová opozice prvků se ve struktuře mění ve vztah (někdy též kontrast) prvků pojímaných jako komponenty (složky, popř. konstituenty) syntagmatu. Pro strukturu (stejně jako pro systém) platí *holistický princip* (Gestalt), chápající ji jako útvar a celek, který není jen pouhou sumou svých částí.

Ve fungování struktury (stejně jako systému) se obdobně spatřuje uplatnění principu synergismu, daného společným účinkem a vlivem částí, který je dohromady větší než jejich pouhý mechanický úhrn. Kombinatorické struktury též jako *konstrukce*, tradičně např. konstrukce endocentrická a exocentrická

Metody analýzy textu:

matematické, zvl. statistické (distribuce a četnost výskytu), porovnání nezávislosti dvou proměnných, ev. komputační (algebraické, transformace, algoritmy, generování a restrikce) a kombinatorické (kalkuly permutací)
M. psychologické: faktorová analýza, závislosti na více faktorech, zvl. u málo známých oblastí n. teorie prototypů, sém. diferenciál aj.

M. jiné: logické (množiny, funkce, korelace aj.)

M. sociolingvistické (též korpus)

Pozn. *Stejný text*, data lze analyzovat podle více kritérií a tedy různé metodologie, vždy ale jen důsledně celý, nikdy ne jen jednu jeho část a druhou podle kritéria jiného, to lze dělat jen pro srovnání a vedle

Pozn. 2 Problém Chomského *mentalismu*, ideálního rodilého mluvčího, modelových bezkontextových umělých vět pro rozbor, variability faktů, role intuice

Jazyková data a zdroje jazyka

Texty mluvené/psané: odlišná metodologie, srov. i vzájemný ohled na přízvuk: enklitika a proklitika

Metody dřív: excerpta, elicítace, dnes korpus, tam ale mj. problémy vzorku a reprezentativnosti dat

Donedávna jen manuální, ale dnes korpus, vždy ale texty, problém odstraněného kontextu

Volí se data podle cíle, ale při neutr. reprezentaci (tj. včetně frekventovanosti, polysémie, derivační potencialitě, komunikační šíři, matajazykovosti aj.), pro začátek a orientaci: jen *vzorek*

-**Data**, prvotně vždy v *lineární* podobě textu, jsou výsledkem složitého a *mnohonásobného* kódování jazykových prvků do sítě mnoha vztahů. Operace, jimiž jsou jazykové prvky, pojaté jako znaky, do textu kódovány, jsou obecně dvojího druhu. Je v něm ovšem třeba lišit, jde-li o vlastní kódování a tedy i tvorbu textu (postup onomaziologický, tj. od významu/funkce k formě), nebo o proces dekódování a tedy i o vlastní analýzu textu (pak jde o postup sémaziologický, tj. od formy k významu/funkci).

-Výběr z dat optimálně: reprezentativní, náhodný, ev. typický a výběrový podle potřeby

4 Analýza, segmentace textu a korpusová konkordance

Analýza:

Základ analýzy: Zjištění shod dat a rozdílů a vzájemných vztahů vč. distribuce, hledání syntagmat

Identita prvku aj: stejná distribuce (fyzicky), stejná funkce a/n hodnota (sémioticky)

Identita není stejnost (ta dána hl. opakováním téhož za stejných podmínek)

Vztah forma – význam viz *sémaziologie vs onomaziologie* ↔

Analýza formálněji:

(A) *rozklad* jazykových dat postupně (jde-li o víc jejich úrovní) v nejnižší a pro analýzu relevantní složky (prvky, jednotky),

(B) *nalezení, identifikace* všech souvislostí a vztahů mezi nimi a vůči okolí/kontextu, především na základě analogie (: zvl. dedukce),

(C) *klasifikace* vztahů a především dat

(D) snaha o *zobecnění* (generalizaci) (: zvl. indukce) situace z (B) a (C), příp. s tvorbou hypotézy

Jazykové operace znakové

I onomaziologicky

II sémaziologicky

A **Paradigmatické** :

-substituce (-princip *selekce*) -klasifikace (: princip *opozice*)

B **Syntagmatické** :

-kombinace -analýza (: princip *kontrastu*)

(fúze/diskrétní forma)

Typy analýzy:

a-vědecká, zvl. dnes korpusová

b-aplikovaná, zvl. pedagogická (jiná pro rodilé mluvčí (L1) a jiná pro „nerodilé“ mluvčí (L2, 3...))

c-jiná, eg. popularizace

Formální ohledy analýzy: varianty/invariant (alo-formy, reprezent. tvar, alolex, alomorf)
diskrétní komponenty, reprezentativní tvar

Sémantické a funkční ohledy: odlišení kontext. platnosti a smyslu (vč. elipsy)

odlišení polysémie, specificky nejednoznačnosti, expresivita

identifikace prvků aj: přiřazení významu/funkce k nim a třídám

Příprava textu k analýze: regularizace (odstranění chyb), standardizace (vs. různé způsoby zápisu)
desambiguizace

Korpusová analýza patří mezi vědecké, je přímo závislá na datech a ověřitelných kontextech. Tradiční analýza cílicí na diskrétní jednotky (např. slova či tvary) mívá často za cíl poznání jejich *formální* povahy. Avšak vyčerpávající analýza usilující o *význam* jednotky, slova aj. je optimálně možná až na podkladě hromadných korpusových dat, zvl. v podobě konkordance ukazující chování sledované formy v kontextu a tak i její význam a funkci. Ilustraci viz níže (přetištěno z Čermák 2017)

Jazyková analýza výběrové konkordance (linout se)

1. která vycházela z dílny ve dvoře , < linula> se celou budovou a provázela mě po
2. tři týdnů . Je to úplně jasné ? " " < Linout> se . . . ? " " Musí se projevit ,
3. místo muezzinovy výzvy k modlitbě " < linuly> " bojovně písně srbských zločinců
4. moci . Znovu se zastavil , znehybněl a < linula> se z něj pára . Tentokrát jsem přispěchal
5. který se z kumštýfova bytu často < linul> . Podle policejních protokolů jim
6. prostě se vroucný jazyk mého dětství < linul> z úst prodavače sýrů a pekaře . Samohlásky
7. Na rostoucí kukuřici se den za dnem < linula> sluneční záře , až se po okrajích
8. vyzdobili lodě a domky . Osadou se dva dny < linuly> vábné vůně , to jak se připravovalo
9. " klasika " , která se tak halasně < linula> z okna Sophiina pokoje několik set
10. Street a zaslechnu , jak se z kolovrátku < line> stejná písnička , která před lety
11. Vypne rádio ; hudba , která se z něho < line> , mu už nepřipadá jako řeka , po jejímž
12. (jako třeba Blue Smoke) neustále < line> namodralý hašišový dým . . . Zdejší
13. se z nich celou dobu nezadržitelně < linul> , tak náhle ustal . Bylo to , jako
14. tak z reproduktorů , z nichž se občas < line> Hitlerův řev nebo zvuky detonací ,
15. hedvábí z kouzelné mošny . Když z oblaků < linou> se tóny jaspisové flétny , usedám
16. plápolat ohně a za chvíli se odevšad < line> libá vůně rýžové paely a dalších
17. protože se v té výhni srpnového poledne < linula> zázračná vůně čerstvého chleba . Prošla
18. autobusu pro 106 lidí se z reproduktorů < line> komentář - napravo hlavní administrativní
19. andělíčků , odkud se z reproduktůrků < line> hudba . " Nejdřív mě přiměl , abych
20. na bigbitovou notu , a tak se sálem < linuly> písničky Jiřího Konvrzka , Jakuba
21. je to zčásti vzpomínka a zčásti se < line> z otevřených dveří jeho dílny , kde
22. tlumené a nepřímé a z reproduktorů se < linula> směs jazzu a populárního rocku . Osazenstvo
23. a z několikacentimetrové skviry se < linulo> ven světlo . Taky tam potichu hrála
24. trpaslíků při kuchtěni . Vzduchem se < linula> libá vůně pečinky . Orli jim tam nanosili
25. kufříku z jemné teletiny , z něhož už se < linulo> Boogie pro bicí od Gena Krupy . Mrkl
26. lidských osudů a omylů a z jeho okének se < linuly> bledé pramínky světla . Kdyby se té
27. světlo barvy růžového vína , jež se < linulo> zpod rolety v Sophiině okně a oznamovalo
28. poněkud laciný . Tvoje láska nechť se < line> po všech živoucích tvorech . V určité
29. tlačítko zvonku Josefova bytu , odkud se < linula> vůně až na chodbu . Otevřel nám Josef
30. nesmírně hodní . Všude po chodbách se < linul> silný prdelní pach . Vypadalo to ,
31. celém stanu . Z hrudi Fuzzyho Stona se < linuly> zvuky připomínající malý dýchavičný
32. zakýval hlavou . Z kouta dvorku se < linul> štiplavý pach vařících se pórků a
33. zažehnuté svíce , prostřený stůl , kolem se < linula> vůně bílého chleba , na stole bělostný
34. plotny , míchala jeho obsah a z hrnce se < linula> vůně . Krejčí přistoupil k soudku
35. toho zaměstnával nos . Kolem Žanety se < linula> vůně kaštanů , která mohla být stejně
36. vějí větrové trub a pišťal , jímž se < line> světlo a stéká z pahorků elektráren
37. času však nemluví zřetelně . Slova se < linou> v prudkých přívalech . Celá sousloví
38. kvůli všem těm zamotanejm věcem , co se < linuly> z tý skříně a co mě do tohohle srabu
39. sudů s velkými otvory , z nichž se < linula> charakteristická vůně odleželých ryb
40. vzniká opravdový mumraj . Okolím se < line> vůně jídla a všichni vypadají spokojeně
41. zavodňovacích kanálech rýžových polí se < line> oporný zápach nové asijské druhy tripla
42. " (jako u nás například Červená se < line> záře - pozn . překl .) . V Goldbergových
43. starými tisíce let . Zvuky , které se < linou> z počítače , tam nevznikly . Vznikly
44. neodmyslitelně patří . Do toho všeho se < linula> vůně pečených klobás a skořice ze
45. amplion před restaurací , z níž se < line> libá vůně grilovaného hovězího . Mezi
46. Bílá hora ? Naopak Vítkov ? Červená se < line> záře ? Pes jitričku sežral ? Naší
47. světlo jak ve dne , nádherná záře se < line> kilometry daleko . . . Při tomto ovšem
48. . Z jeho velkých otevřených oken se < line> hlučný punk až k Florianovi . Je odsud

49. místnosti a monotónní hudbu , která se < line> z prázdného hotelového baru . " Zavolat
50. teď oba přisazovali ; všechno se teď < linulo> ze saxofonu , už ne melodie , ale
51. zde se z tmavého dubového ostění tiše < linuly> zvuky písně Hřbitove , hřbitove .
52. hlavou . Z jeho zpěných úst se však < linula> tato líbezná slova : " Nic si z toho
53. Lily Marlene . . . " Sotva se začala < linout> vzhůru ta sladkobolná píseň , dešť

- (1) (*pečínka, vůně kaštanů*:) „vonět příjemně a jemně“,
- (2) (*sluneční záře, nádherná záře*:) „svítit jemně a příjemně“,
- (3) (*hudba, tóny flétny*:) „znít jemně a příjemně“

5 Segmentace jako základ analýzy

Izolace a identifikace prvků v textu, tj. odlišení od jiných

Je dvojí izolace: prvků do vlastní roviny a komponentů do rovin/ nižších, hlídat roli kontextu

Segmentace celku obvyklá:

- 1-odlišení presupozice, anafory aj. vlivů kontextu, ale i socioaspektů
- 2-vlastní rozklad textu, aktu aj na syntagmata, ev. syntakt. analýza
- 3-identifikace relačních prvků mezi syntagmaty uvnitř a mezi
- 4-rozklad na komponenty jako konečné prvky analýzy, zvl. za využití opozic
- 5-určení relace mezi komponenty, zvl. koordinace a závislosti
- 6-určení derivovanosti od předchozího syntagmatu (báze)
- 7-určení relace komponentů k celku, zvl. podle ne/analogie funkce komponentu a celku
- 8-odlišení relací, zvl. komponentů do textu (přimo či modifikované), vnášených sem ze systému (zvl. valence a kolokability) od relací textových

Poznámky k segmentaci a analýze

Jazykový význam, který není téměř nikdy plně určitý a ostře definovaný, je zásadně *kompoziční* povahy a po identifikaci jeho výše naznačených složek umožňuje uskutečnit vlastní analýzu (denotačního základu) do složek menších a nižších, korelovaných s jednotlivými formami.

Techniky a metody sémantické analýzy jsou však předmětem diskuse

Po odlišení kontextového významu a evaluativnosti stále platí, že, význam není součtem významů složek (Gestalt).

-Je-li zjištěn dvojí vztah při segmentaci pro něco, je to signálem absence exaktnějšího kritéria (eg. doplněk)

-Třeba odlišit *kognitivní složky* (čistě významově-sématicko-funkční) od *pragmatických*, zvl. s ohledem na vnášení subjektivní evaluativnosti do textu autorem. Nejčastěji se pro pragmatické aspekty užívá volný termín *konotace*.

Lexikální sémantika. Omezená lexikální pole lze analyzovat technikou komponentní analýzy, tj. rozkladu systémového významu (obv. však jen denotativní složky) lexému do minimálních distinktivních komponentů získaných zjištěnými protiklady (např. 4 lexémy *muž, žena, chlapec, dívka* jsou takto rozlišitelné ne/účastí 3 komponentů "lidská bytost, femininum, dospělost"). Sémanticky primitivní pojmy jsou předpokládáně univerzální pojmy (představované lexémy), které jsou v jádru každého jazyka.

Poznámka terminologická. *Algoritmus* je komplex operací, zvl. syntagmaticko- paradigmatických, spočívající v řetězu substitucí a kombinací v přesném sledu a za přesných podmínek/pravidel.

6 Klasifikace lingvistická, konkrétní

1-zařazení jednotlivých, segmentací zjištěných prvků do tříd/paradigmat na základě společného rysu

2-přiřazení těmto třídám/paradigmatům jejich funkce v systému a/n stavbě textu

Typy klasifikace: formální, funkční, sémantická, diachronní, typologická, frekvenční

Poznámky k různosti koncepcí a problému interpretace výsledků analýzy:

-*Problém slova*: je *holičkách, všanc, namále* slovo? Problém kombinace

- Problém povahy slova a víceslovného lexému* (je *bát se* jedno slovo?), víceslovných jednotek je mnohem víc (u syntémantik, v souvislosti s, *ne že by, ba ani*) než jednoslovných, což se obv. dosud neuznává
- Problém *priority kritérií*: proč není u leckoho *tříkrát, čtyřikrát* numerale, ale adverbium? Tedy: má (synt.) funkce vždy přednost?
- Čím *vyšší rovina* tím více teorií a tím jsou spornější, zvl. syntaktických teorií je mnoho (doplňk ano či ne?) a novější rozpracování není jednoznačné ani jednoznačně přijímané: eg. hranice větných členů, psychol vs syntax (eg. agens-patiens), povaha vedl. vět (?souvětí podmětové), hyposyntax a dědění
- Poznámka k prezentaci výsledků analýzy, zvl. pedagogické*: příklad/y n. výčet?, cf. uzavřené a otevřené paradigma

7 Speciální pojmy analytické

Třída/paradigma.

Je to homogenní množina, skupina prvků (libovolné roviny) se společnou funkcí/sémantikou všech prvků a opozicí mezi nimi (projevující se obv. vzájemnou substituovatelností v téže funkční pozici)

Paradigma se mj. liší i počtem členů, velikostí, Hjelmslev: otevřené a zavřené paradigma.

Podle počtu případů rezultátu analýzy: obecná formulace (a typický příklad: tradice gramatik) vs výčet

-**Kolokační paradigma**: souhrn kolokátů/slov kombinujících se (uzuálně) s klíč. slovem: pes a zvuky, úhrn kolokačních paradigmat cca = jeho úzus a celková kolokabilita. Ta je pro každý lexém jedinečná a nezaměnitelná.

-Vztah velikosti tříd rezultátu (jednotky, desítky, stovky aj.) a výjimek.

Kombinace/Syntagma/kolokace, spojení a vztahy mezi členy/kolokáty, funkce celku

Funkce je (syntagmaticky pojatá a stálá, resp. obvyklá) role/úloha prvku v dané pozici v obecné struktuře textové, tedy vyšším útvaru (ve kterém pro ni platí rys substituovatelnosti prvků)

Paradigmatika je úhrn všech tříd/paradigmat takto (tj. mj. funkčně) vymezených a uspořádaných do hierarchie podle rovin/úrovní (= abstrakce + hyponymie).

Cílem klasifikace (strukturalistů) je celková systematika/paradigmatika (zvl. Hjelmslev). Často platí zjednodušeně: klasifikace = věda.

Logicko-sémiotické vztahy dvou/více prvků/složek navzájem: *běžný vztah 2/více rezultátů analýzy*:

- a-volná variace ("překrývání", též: distribuční ekvivalence)
- b-průnik/přesah ("částečné překrývání")
- c-inkluze ("jeden součástí druhého")
- d-komplementární distribuce ("jeden se vyskytuje, když se nevyskytuje druhý")

8 Shrnutí, Analytikovo desatero a Murphyho zákony

Strukturní lingvistika

1-Usiluje o explicitnost a jednotu metodologie všude.

2-Má za cíl: deskriptivní klasifikační model → důraz na paradigmatiku; dnes: začíná i rozvoj syntagmatiky (valence aj.)

Je to induktivní a induktivistický model (observace → analýza/klasifikace → induktivní generalizace) nemůže být obecný.

3-Pracuje se systémem a funkcemi jeho prvků (jednotek): vztahy/opozice mezi prvky tyto prvky zároveň i vymezují a obecně řadí do tříd, rovin a hierarchizovaného systému

4-Její jednotka je funkční (-émická, -ém, eg. *lexém*), odvozená z pojetí útvaru (Gestalt), tj. pozorovaných a rekurentních celků analýzy a ten zobecněn z variability (jednotek -etických); jednotka má především funkci strukturní a (u vyšších jednotek, od slova nahoru) i komunikativní (tu v návaznosti na K. Bühlera rozvinul R. Jakobson).

5-Je sémiotická, považuje jazyk za znakový systém; i podstata vlastní komunikace je sémiotická.

6-Vidí jazyk jako totalitu/celek s vnitřními transformacemi mezi částmi (byť pod různými jmény) a principem autoregulace (v jazyce existuje homeostáze, Piaget).

7-Nesnaží se určit odpovědi na otázku proč, tj. hledat "zdůvodněnost", explanaci samotné existence jazykového jevu mimo jazyk, především mimojazykovou realitou

Poznámka filozofa vědy (Piaget): Vcelku je strukturalismus spíše metoda než doktrína. Je proto pochopitelné, že strukturalismus je také jedinou koncepcí a teoretickým přístupem, který je široce užívaný i mimo lingvistiku.

----- ---- PRVNÍ ANALYTIKOVÉ DESÁTERO. (FČ 93, 4.1)

1 Ujasni si cíl a smysl práce, mj. po zvážení toho, co se už udělalo a co je nosné, a utvoř si jako východisko i pracovní hypotézu. Musíš si být vědom toho, co vlastně děláš a kam jdeš. Bez toho si radši nic nezačíněj, nemá to obvykle cenu.

2 Podle povahy cíle a materiálu zvol přístup a kritéria. Úhel pohledu předurčuje úhel záběru, a těch je vždycky víc. Není proto nutně ten druhý hlupákem jen proto, že se na věc dívá jinak. Rozhoduje cíl a funkčnost přístupu.

3 Podle cíle a povahy materiálu se rozhodni, jaký rozsah materiálu potřebuješ. Nejde-li o jeho vyčerpání, pak se vyhýbej materiálu jak příliš malému, tak příliš velkému: malý nic neukáže, a velký tě zasype a pohřbí.

4 Máš-li už teď za to, že tvůj kantor či jiná autorita nemá pravdu - protože neomylný není nikdo -, pokus se mu to dokázat. Sporné stránky a věci, kterých si všiměj zvlášť a které si také jasně pojmenuj, mohou vést k otevření nového pohledu i kritérií. Musíš být ale důsledný.

5 Ujasni si, které jevy, jednotky, vztahy ap. budeš sledovat a na základě kterých kritérií, a v materiálu je spolehlivě a vždy podle stejného metru odliš od ostatního. Ty nejasné dej zatím stranou, jsou nejtěžší, ale také nejslibnější.

6 Udělej první klasifikaci podle analogie, ve které by mělo platit *svůj k svému* a uvaž i souvislosti, možnou hierarchii a systematizaci nalezených výsledků, tj. tříd jevů.

7 Při práci měj pořád na paměti shody i rozdíly. Co je obecně shodné, se musí vždy v detailech taky lišit aj. Jde o poměr a míru.

8 Vrať se ke spornému a nejasnému a hledej zárodky analogie i zde; po posílení dat a rozšíření o nový materiál lze i to zpracovat. Není-li to možné, hledej chybu svou/jiného a obvykle i zkřížení a smíšení starých kritérií, které pak musíš odlišit. Nepomůže-li to, jde asi o výjimku či jev mimo rámec zvoleného přístupu.

9 Nezapomeň si své výsledky, které je dobré vyjádřit mj. i statisticky, testovat co do jejich spolehlivosti a shody s východisky. Způsob ověření by měl být co nejobjektivnější. Proto na otázku PROČ? nenabízej jen odpověď PROTOŽE SI TO MYSLÍM, jestli se nechceš znemožnit.

10 Svě výsledky se pokus vyložit, interpretovat. Smyslem rozumné práce je vždy objektivně něco poznat lépe, ne však nad svými výsledky fantazírovat. Poznáním ovšem není, když myšlenku, byť jen částečně, ukradneš druhému bez citace. Strach, že už není co objevit, je naivní. Pravdou je spíš to, že to málo, co se ví a zná, si příliš často troufale absolutizujeme jako konečné.

Murphyho zákony

Bibliografie

- Čermák F., *Research Methods in Linguistics. Essential Principles, Based on a General Theory of Science*, Karolinum 2002,
čes: *Základy Lingvistické Metodologie. Nástin hlavních principů na pozadí obecné teorie vědy*
Karolinum Praha 1993
- Čermák F., *Korpus a korpusová lingvistika*, Karolinum Praha 2017
- Dörnyei Zoltán, |*Research Methods in Applied Linguistics* Oxford U.P. 2007
- Sebastian M. Rasinger, 4008, *Quantitative Research in Linguistics, An Introduction* 2nd ed. Continuum
- Lia Litosselliti, ed, *Research Methods in Linguistics*, 2010, Continuum London

MURPHYHO ZÁKONY (aneb když se věci nedaří).

V kontrastu k předchozím kapitolám řekněme oficiální vědy je dobré pro vyrovnání rovnováhy i naznačení toho, že vědci jsou taky jen lidé, dodat snad ještě jednu, byť povahou poněkud odlišnou. S její moudrostí, ne tak zcela odlišnou od domácí cimrmanovské, se musí ovšem každý vyrovnat po svém (raději později než vůbec nikdy). Neví se sice, jestli legendární pan Murphy vůbec žil, a je to vlastně jedno; poznání relativnosti věcí i relativnost poznání daná nezdarem jsou kumulativní zkušeností mnoha lidí, kteří svou smůlu přežili ve znamenitém duševním zdraví a dovedli ji vystihnout i vtipným aforismem. Následující výběr je jen stručným vzorkem z palety zkušeností vědce i člověka v situaci, kdy se to prostě zvirtlo.

(A. Bloch. Murphy's Law Complete. All the reasons why everything goes wrong ! Mandarin London 1990)

-Murphyho zákon:

Jestli se může něco podělat, tak se to podělá.

Koroláry:

-1-Nic není tak lehký, jak to vypadá.

-2-Všechno trvá dýl, než si myslíš.

-3-Jestli existuje možnost, že se podělá víc věcí, pak se podělá ta, která natropí nejvíc škody.

-4-Zjistíš-li čtyři možné způsoby, jakými se určitý postup může podělat, a obejdeš je, pak se pohotově objeví pátý.

-5-Necháš-li věci být, mají sklon se vyvíjet od špatného k horšímu.

-6-Kdykoliv se chceš do něčeho pustit, je třeba napřed udělat něco jiného.

-7-Každé řešení plodí nový problémy.

-8-Nic se nedá udělat tak bezpečně jak pro malý dítě, protože malý děti jsou tak důmyslný.

-9-Příroda vždycky fandí skrytý vadě.

-10-Matka příroda je potvora.

-Kvantifikační revize Murphyho zákona:

Všechno se podělá vždycky najednou.

-O'Toolův komentář k Murphyho zákonu:

Murphy byl optimista.

-Bolingův postulát:

Jestli se cítíš dobře, nic si z toho nedělej. Vono tě to přejde.

-Soddův druhý zákon:

Dřív nebo později musí dojít k nejnemožnějšímu souběhu okolností.

-Simonův zákon:

Všechno, co dáš dohromady, se dřív nebo později rozpadne.

-Murphyho termodynamický zákon:

Pod tlakem se věci zhoršují.

-Mikschův zákon:

Jestli má řetěz jeden konec, pak má i druhý konec.

-Bellův teorém:

Když je těleso ponořené do vody, zazvoní telefon.

-Youngův zákon:

Na všechny velký objevy se přišlo omylem.

Korolár:

Čím jsou dotace větší, tím dýl trvá, než k tomu omylu dojde.

-Williamsův a Hollandův zákon:

Nashromáždíme-li dost dat, dá se statistickými metodami dokázat cokoliv.

-Hoarův zákon velkých problémů:

Uvnitř každého velkého problému je malej problém, kterej se proklubává ven.

-Meskimenův zákon:

Nikdy není dost času to udělat správně, ale vždycky je čas na předělání.

-Čtvrtý zákon revize:

Po usilovný a pečlivý analýze vzorku se vždycky dozvíš, že to je vzorek nesprávněj a k problému se nevztahuje.

-Peerův zákon:

Řešení problému mění povahu problému.

-Maierův zákon:

Pokud fakta s teorií nesouhlasí, je třeba se jich zbavit.

-Finaglovo krédo:

Věda má pravdu. Fakty se nesmíš nechat oklamat.

-Zákon zjevení:

Skrytá vada nikdy nezůstává skrytá.

-Boobův zákon:

Vždycky najdeš to, co hledáš, až na posledním místě, kam se podíváš.

-Zákon hledání:

První místo, kde něco hledáš, je taky to poslední místo, kde čekáš, že bys něco našel.

-Maryannův zákon:

Vždycky můžeš najít to, co nehledáš.

-První komputerní axiom Leo Beisera:

Když to ukládáš do paměti, pamatuj si, kam to ukládáš.

-Rozšířený Murphyho zákon:

Pokud se může podělat celá řada věcí, pak k tomu dojde v tom nejhorším možným pořadí.

-Poslední zákon:

Pokud se víc věcí, který se mohly podělat, ještě nepodělalo, pak by jim krajně prospělo, kdyby to udělaly.

-Evansův a Bjornův zákon:

Bez ohledu na to, co se podělalo, vždycky se najde někdo, kdo věděl, že k tomu dojde.

-Gattusova extenze Murphyho zákona:

Nikdy není nic tak zlý, aby to nemohlo bejt horší.

-Robertův axiom:

Existují jen omyly.

Bermanův korolár k Robertovu axiomu:

Omyl jednoho jsou data druhého.

-Finaglovo osmé pravidlo:

Týmová práce je nezbytná. Aspoň máš na koho co svádět.

-Pátý zákon nespolehlivosti:

Mýlit se je lidské, ale na to, aby se věci daly pořádně zvorat, potřebuješ komputer.

-Základní postuláty rozvinuté teorie systémů:

-1-System je všechno.

-2-Všchno je součástí většího systému.

-3-Vesmír je nekonečně systematizován jak nahoru (větší systémy), tak dolů (menší systémy).

-4-Všchny systémy jsou nekonečně složité (Iluze jednoduchosti pramení z toho, že pozornost soustředujeme na pár proměnných).

-Murphyho princip neurčitosti:

To, že se něco podělalo, můžeš poznat až tehdy, když uděláš divnej počet chyb.

-Smithův zákon:

Žádné skutečné problém nemá řešení.

-Burkeho pravidlo:

Nikdy nevytvářej problém, na kterej neznáš odpověď.

Korolár:

Vytvářej jen takový problémy, na který znáš odpověď.

-Ruckertův zákon:

Řešení problému je v nalezení řešitelů.

-Schankerovo konverzívum k Hoarovu zákonu velkých problémů:

Uvnitř každého malého problému je větší problém, kterej se proklubává ven.

-Sevareidův zákon:

Hlavní příčinou problémů jsou řešení.

-Fox o problematice:

Zbavíme-li se problému, jeho řešitelé zůstávají dál.

-Matzova zásada:

Závěr je místo, kde tě přemýšlení začalo unavovat.

-Tenenbaumův zákon opakovatelnosti:

Nejzajímavější výsledky se stávají jen jednou.

-Stenderupův zákon:

Čím dřív začneš zaostávat, tím víc času budeš mít na dohánění.

-Princip spolehlivosti:

Mezi přírodními a Murphyho zákony je ten rozdíl, že u přírodních zákonů se můžeš spolehnout na to, že se věci dají zkurvit pokaždé stejným způsobem.

-První zákon vědeckého pokroku:

Pokrok vědy lze měřit tempem, jímž se k dotud uznávaným zákonům hromadí výjimky.

Koroláry:

-1-Výjimky jsou vždycky nad zákony v početní převaze.

-2-I k etablovaným výjimkám existují výjimky.

-3-Než člověk dokáže všechny výjimky zvládnout, všichni už zapomenou pravidla, k nimž se vztahovaly.

-Parkinsonův první zákon:

Práce se rozpíná tak, aby vyplnila čas určený k jejímu provedení; věc, která se má udělat, se prokazatelně nadouvá co do své důležitosti a komplexnosti přímo úměrně času, který na její dokončení máš.

-Zappův zákon:

Na světě existují jen dvě univerzální věci: vodík a hloupost.

-Hanlonova břitva:

Nikdy nepřipisuj zlomyslnosti to, co se dá adekvátně vyložit pitomostí.

-Olivierův zákon:

Zkušenost je to, čeho se nedobereš dřív, než když to už nepotřebuješ.

-Aquinův axiom:

Co projde bohovi, neprojde volovi.

-Oppenheimerův zákon:
Neexistuje žádná okamžitá zkušenost.

-Kierkegaardův postřeh:
Život lze pochopit jen dozadu, ale je třeba ho žít dopředu.

-Baruchův postřeh:
Když nemáš nic jinýho než kladívko, pak ti všechno připadá jako hřebík.

-Segalův zákon:
Má-li člověk jedny hodinky, ví, kolik je hodin.
Má-li člověk dvoje hodinky, není si nikdy jistej.

-Youngův třetí zákon:
Až když zakopneš o vlastní boty, pak teprve je začneš brát do ruky.

-Howdenův zákon:
Na to, abys hodil dopis, si vzpomeneš, až když schránka není nikde v dosahu.

-Millerův zákon:
Jak je louže hluboká, zjistíš, až když do ní šlápneš.